

Te Toa Takitini

Registered at the G.P.O as a Newspaper.

NAMA 10

HASTINGS

MEI 1, 1922

Nga Maori o Hawaiki

ta tatou pepa mo Aperira ka puta nga korero aroha mo nga Moriori ka ngaro nei i te mata o te whenua. I tenei pepa ina nga whakaatu a tetahi o nga kaumatua o Hawaii hei mohiotanga mo tatou ki te ahuatanga o era whanaunga o tatou. I manaakitia a Mr. Desha he kaumatua no Hawaiki me tona hoa wahine, he Maori tuturu no Hawaiki, e nga morehu o Heretaunga ki Omaha.

Nui atu te pai o nga korero o taua me nga manaaki mo te hunga o Hawaiki. Ko nga whai korero i a Te Wirihana Otene, i a Iraia Karauria i a Tutawake, i a Hanara, i a Mohi Te Atahikoia. Nga manaaki Maori i nga tamariki me o ratou kua, nga pao, nga haka, nga poi nga patere me nga whakatangitangi a te Orchestra o Omaha me to te Kohupatiki. Na Peneti Minita i arahi mai te manuhiri. No te mutunga o tana whai-korero ka tu mai a Mr. Desha, ka korero mai i tona reo Hawaii. Nui atu te whakamihii a te tangata ki nga korero a te kaumatua nei, engari i te uau o te hopu atu i tona reo Hawaii, korero pakeha ana, a na Peneti i whakamaori. Koinei etahi o ana take korero: "Aku whanaunga tena koutou. Kei te tangi au mo ta koutou manaaki nui rawa i a maua ko toku hoa wahine. Kua hoki aku whakaaro ki te iwi i Hawaiki, te take ko a koutou whakahaere manaaki tangata rite tonu ki a matou, a koutou waiata, a koutou oriori me era atu ngahau Maori i ahua rite tonu ki a matou. Te ahua o koutou Lanohi rite tonu ki nga tangata o Hawaii. "Aloha nui" ki a koutou katoa.

E kore a koutou mihi e hoki i ahau, ehara hoki ahau i te tangata matau. I toku tamarikitanga he uaua te tae ki te kura te take ma te whai moni rawa o nga matua ka tae ai ki nga kura i era ra. Ko taku papa he takuta. Ko taku whaea he Maori no Hawaii. Ka tekau aku tau ka mate taku papa. Kaore i nui te oranga i mahue ake mo

matou. Naku tonu ahau i kawe ki te kura. Mahi ai ahau i etahi mahi e puta mai ai he hereni maku, ka mau ai i aku hereni hei utu mo taku kuranga. Ka pau era ka haere ano ki te mahi moni. He iti rawa te mohiotanga i riro mai i a au i te uaua o te huarahi kura i oku ra. E 35 nga tau e tu ana ahau hei poohi-mahita mo toku mou-tere i raro i te mana o te Kawanatanga. No muri mai ka tu ahau hei tumuaki mo nga Whare-here-here o Hawaii. Koira toku turanga i ahau i haere mai nei.

Ko taku iwi kua mohio ma te matauranga anake ratou e tu tika ai i waenganui i nga iwi huhua o te ao e noho mai ra i Hawaiki. Kei te pai koutou, e rua tonu nga iwi kei konei. Ko Hawaiki ki tonu i nga iwi o te ao. I runga i to matou wehi kei takahia matou ki raro i nga waewae o nga iwi o te ao, kua tu he ropu mo matou hei titiro haere i a matou tamariki. Ka kitea he tamaiti kaha ki te whai i nga huarahi matauranga, kua kore i waiho ma nga matua ake o te tamaiti e kawe te tamaiti ra ki nga kura nunui, engari ma taua Komiti. Whakaritea ai e te Komiti nga moni hei kohi ma tena ma tena, hei tuku i a ratou tamariki marama ki te rapu i te hohonutanga o te matauranga.

Inaianei ko etahi o a matou tamariki kua tu hei roia, ko etahi hei takuta, ko etahi hei kai-whakaako kura, ko etahi hei minita, ko etahi kua tu hei Kai-whakawa mo nga kooti hara, inaianei kua tu mai tetahi hei kai-whakawa mo te Hupirimi Kooti. Ko etahi kei nga huarahi hoia e ako haere ana. Ko tetahi o aku tamariki kua tu hei Kanara (Colonel) hoia i Amerika, ko tetahi tamaiti ano he kapene. Ko tetahi kei runga manua o akona ana ki era mahi.

Ka kite mai ai koutou kei te kaha era o koutou whanaunga ki te kawe haere i a ratou. Kaore i te waiho ma nga matua ake nga raruraru, engari ma te iwi katoa e manaaki aua tamariki, ahakoa rima tau atu ki nga kura nunui o Amerika, ka waiho katoa nga raruraru ma te Komiti o te iwi e whakarite. Ko taku kupu ki a koutou kia kaha hoki koutou ki te manaaki i a koutou tamariki. Kaore he manaakitanga i ko atu i te hohonutanga o te matauranga.

Tetahi take hei whakaatu maku ki a koutou ko te mate i pa mai ki taku iwi i runga i te kai-waipiro. Kua toru tau inaianei e noho ana oku mou-tere i runga i te poropeihana. I nga tau e puare ana nga hotera ko nga raru-

raru e tae ana ki te aroaro o nga kai-whakawa e eke ana ki te 3,000 i te tau, ko te nuinga na te waipiro i kawea atu. I tenei tau ka huri nei kua hoki ki te 800 nga hara ki te ture. Kua kite ahau i te pai i te ora kua puta ki taku iwi i te mutunga o te kai-waipiro.

E inoi ana ahau ki nga taitamariki o te iwi Maori kia haere tupato mo taua kai. Kua neke atu i te 60 aku tau inaianei engari kei te kaha tonu ahau, a mehemea ki te oma whakataetae tatou ka mate etahi o nga tai-tamariki na i a au! Kaore ahau i kai-waipiro mai ano o toku tamarikitanga. Engari i a au e tu ana hei Tumuaki mo te Whare-herehere ka kite ahau i nga ahuatanga katoa o te tangata. Kua kite ahau na te waipiro te nuinga o te tangata i mau ai ki te whare-herehere.

Ko taku kupu whakamutunga ki a koutou me penei "Haere mai kia kite koutou i era uri o nga waka o tatou tipuna." Honoa te aroha o tatou tipuna ki nga marae i Hawaiki. Haere mai ki oku marae, hei reira rawa ea ai i a au to koutou aroha nui ki a maua ko toku hoa.

TE KAUNIERA O MATATUA

E whakaatu mai ana a Tiaki Rewiri i nga mate o to ratou Kaunihera. "Kei te mahi etahi o nga tangata o runga i a Matatua i nga mahi kino, kei te tino takahi i nga ture kei te harihari waipiro ki nga kainga Maori, ki reira kai ai, hokohoko ai hoki. Kei te kimi toku ngakau i te tino take i kaha haere rawa ai tenei mahi hari waipiro ki nga kainga Maori. Kua tino mohio ahau inaianei ko te putake i piki haere ai tenei mahi na nga Kaunihera Maori tonu, Kaore aua kaunihera e kaha ana ki te hapai i nga ture i paahitia e te Kawanatanga. Pootitia ai e nga Maori ko nga tangata haurangi hei tiamana mo nga Komiti marae. Kei te tino ngoikore nga kaunihera o runga o tenei waka ki te tautoko i nga ture. Kaore rawa he tangata totika i roto i aua kaunihera hei arahi i nga ture. Ko tetahi mahi kino kei te mahia i etahi o nga takiwa o Matatua ko te mahi parau kai i nga Ratapu mahi whare, me era atu mahi nunui. Kei te kaha rawa taku hapai i taku whakahe ki nga Kaunihera he mangere ki te arahi i te iwi Maori ki runga i te huarahi tika. Kei te tumanako toku ngakau kia pera he tangata hei arahi i nga Kaunihera me te tiamana o te Kaunihera o Maniapoto, ara me Te Moerua, te tiamana kaha ki te whaina i a Kingi Mahuta me tona iwi ake.

He Kai Ngawari Te Utu.

He whakaatu tenei ki nga Maori mo etahi kai ngawari te taka, ngawari hoki te utu mo enei wa uaua o te kitea o te kai. Tetahi kai pai he witi, he kaanga (haunga te kaanga kopiro!) Me kohua te kaanga toitu, te witi toitu ranei mo te hawhe-haora. Ko te wai me whakaranu ki te houa (houa hori kakahu nei). Ma te kohua ki te houa e tere ai te ngawari. Muri iho ka horoi ki te wai. Katahi ka kohua ano ki te wai kaore he houa o roto mo nga haora e rua. Kua pai mo te kai inaianei. Pai tonu mehemea ka horahia ki te ra kia maroke. Ka fakoto pai tonu mo te wa roa mehemea ka whakamaroketia. A ka hiahiatia mo te kai me kohua ano. He kai pai tenei ma te tamariki tae noa ki nga kaumatua ki nga tangata hoki e mahi ana i nga mahi taumaha.

Ko tetahi tino kai pai ma te katoa he miraka kau. Ko nga rongoa kei roto i te miraka he whangai i nga wahi katoa o te tinana o te tangata. Kaore he kai i runga atu i tenei ma nga tamariki e tipu ana.

Tetahi tino kai pai he tihi. E rima nekehanga ake o te kaha o te tihi i te miiti, ara kia rima pauna miiti ka rite ai te kaha ki te whakaora i te tinana tangata, ki te kaha o te pauna kotahi o te tihi. Engari kua hei nui rawa te kai tihi i te kainga kotahi, hei te koata pauna hoki iho. Kia roa hoki e ngaungau ana ka horomi ai. He riwai tetahi kai pai me era atu hua o te whenua. Hei aha te ti, te kawhe, te miiti. Kia pai te whangai i a koutou tamariki e te iwi, kia tipu ora ai o koutou uri a muri nei. Kia ora koutou katoa."—Na Pererika Peneha Minita, Remuera, Akarana.

He Mihi Na Waaka Te Arakai. "Tena koe te manu whakaoho ata e fakare mai ra i runga i te Miro tahere a Hatupatu. E manu tena koe. Kia tiaho raia tou maramatanga ki runga i nga maunga teitei, me nga wharua hohonu o te pouritanga, ki te whakaoho i te turi, kia titiro nga matapo, kia korero nga wahangu."

Mo nga Tamariki kaha te Rewharewha, me kai i te

WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE, 1/9, 2/9 patara.

TE TIRITI O WAITANGI.

TE UPOKO TUATAHI

(Na A. T. NGATA, M. A., LL.B.)

Ko nga kupu enei o te Upoko Tuatahi o te Tiriti o Waitangi.

Te Upoko Tuatahi—

“Ko nga Rangatira o te Whakaminenga, me nga Rangatira katoa hoki kihai i uru ki taua Whakaminenga, ka tuku rawa atu ki te Kuini o Ingarangi ake tonu atu te Kawanatanga katoa o o ratou whenua.”

He kupu torutoru noa enei, engari he motu katoa. He tapaetanga tenei na nga Rangatira Maori ki te Kuini o Ingarangi mo ake tonu atu i te Kawanatanga katoa o o ratou whenua. He aha taua mea i tapaetia ra e ratau? He aha taua mea i tukuna paraparatia ra e ratau mo ake tonu atu? Ko te Kawanatanga o o ratau whenua. Kei pohehe koutou ki te tikanga o era kupu na “o o ratou whenua,” ka penei he take whenua. Kaore. Ko tona tikanga ko “o o ratou rohe, takiwa ranei.” Ko te kupu pakeha kei te reo pakeha o tenei wahi o te Tiriti, “territories.”

He aha te “Kawanatanga”? Ko te kupu pakeha he ‘Sovereignty,’ a ko te kupu pakeha mo tenei hanga mo te Kingi mo te Kuini ranei, he “Sovereign”—e rite ana ki te kupu Maori he “Ariki Tapairu”—a e kii ana ko te tino mana, ko te “Sovereign Power” o te iwi pakeha kei te Kingi, Kuini ranei, me tona Runanga, e kii nei ko te Paremata. Ka marama i kona te aronga o tenei kupu “Kawanatanga”, e whakahuatia nei i tenei upoko o te Tiriti, ara, ko te tino mana o te Iwi, i whakamaua e ana tikanga ki nga ringa o te Kuini me tana Runanga Paremata. Ko te Paremata ki te hanga i nga ture mo te tinana tangata, mo te whenua; mo te ora, mo te mate; mo te hara, mo te noho pai; mo te ahua katoa o te noho a te tangata i te ao. Ko nga Minita o te Kawanatanga, ko nga Apiha, ko nga Tari i raro i o ratau mana, ko nga Kooti ko nga Poari, ko nga Kai-whakawa, ko nga Piri himana, ko nga Kai-tiro tiro ko nga Kai-ruuri ko nga Kura ko nga hohipera, ko era atu o nga ropu whai-mana, ko ratau nga kai-whakahaere, nga kai-pupuri, nga kai-whakatutuki i nga ture i hangaia e te Paremata. I hangaia e te Paremata nga ture mo nga tangata katoa

e noho ana i runga i te mata o te whenua, o te whenua i ata rohea, e kiia nei ko Aotearoa, ko te Waipounamu, me nga moutere e pa tata ana : i hangaia mo te iti, mo te rahi, mo te ware, mo te rangatira ; kaore ana whakapai kanohi.

Ko te upoko tuatahi o te Tiriti o Waitangi e whakatu-tuki ana i te hiahia o te Kuini "kia whakaritea te Kawanatanga, kia kaua ai nga kino e puta mai ki te tangata Maori, ki te pakeha e noho ture kore ana." Na tenei upoko o te Tiriti i poroaki mai, a i whakatinana ki enei motu te Kawanatanga o te Kuini o Ingarangi.

A he aha ta nga Rangatira Maori i tapae ai? E ki ana te upoko nei, "ka tuku rawa atu ratau ki te Kuini o Ingarangi ake tonu atu i te Kawanatanga o o ratau whenua." Ha, i kiia ra hoki kaore o te Maori Kawana-tanga, a he aha hoki kia tapae ratau i te mea kaore nei i a ratau? Me whakamarama ano. Ko te whakamarama kei te ritenga o enei kupu "te mana rangatira." Ko te mana rangatira te mea i roto i te ringa o ia rangatira, o ia rangatira i waitohu ra i tana tohu ki te Tiriti o Waitangi, a ko tana tera i tapae ai ki te tahuaroa ki a Kawana Wiremu Hopihona, hei tahua ki a Kuini Wikitoria. Ko te puputanga tera o nga mana o nga Ranga-tira Maori, ka hoatu ki te Kuini. Ko te Kawanatanga tera o te Iwi Maori.

Tena, he aha taua mana rangatira? He aha te mana o nga rangatira Maori i te wa i tuhia ai te Tiriti, te mana ki te tangata, ki te whenua, ki nga tikanga a te iwi i raro i tona mana? Ko te wa tera o Te Hapuku, o Te Rauparaha, o Te Rangihacata, o Te Wherowhero, o Te Waha-roa, o Te Heuheu nui, o Kawiti o Patuone o Hone Heke, o Tupaea, o Te Amohau, o Te Pukuatua, o Mokouia-rangi, o Te Apоротanga, o Te Aopururangi, o Te Houka-mau, o Te Kani-a-Takirau, o Te Potae-aute, o Te Eketuoterangi, o era tini kua ngaro atu ra ki te po, "te wehi o te whenua, te mana o te tangata." Ma koutou noa pea e whakataki te roanga atu o tenei wahi o a tatou whakamarama.

Me whakapoto ki tenei ki, i whiua e aua rangatira ki te tahuaroa te kahu-kiwi, te mahiti, te daepaeroa, te Poroai: kei nga whare whakakitekite e iri ana. hei mata-ki-taki ma te pakeha, hei whakatauki ma ratau "koia enei ko nga taonga a te Maori i te wa e whai-mana ana ratau." Hei titiro atu ma te Maori, ka mapu ai, ka tatau

ai i tana tatau. "Haere ra e Waro ki Ingarangi ki Rehira e"! Ka riro atu ena, ka homai e te Kuini he paraiket-whero. E kiia ana hoki ra ko te taonga nui tera i whakaratohia e Kawana Hopihona, e ana Apiha, e nga mihinare. ki nga rangatira Maori i haina ki te Tiriti.

I te wa e mana ana nga rangatira Maori, kaore ano i eke mai te ture pakeha, ko te kupu a te rangatira te ture o tona iwi. Ko ia hei whakaara i te rau o te patu, ko ia hei hohou i te rongu. Ina etahi o nga kupu o tera wa, "te ahi e ka mai ra, tikina tinea." Ka hunaia i kona tetahi iwi nui tonu, mate tangata, mate whenua. Ka tapae te rangatira i tana tamahine hei puruwaha mo te ope, kia mau ai te rongu. Na nga rangatira nga tau naha whenua riro ake, nga tuku whenua riro atu. Ia ratau te kupu o te ora, o te mate. Ko nga mana enei i tukua atu ai ki te Kuini. Ko te kupu, ko te ki, o ia iwi, o ia iwi. Ko tona tino tikanga ia ko te mana hanga ture a te rangatira Maori mo tona iwi, mo tona hapu, ko ia tera i tapaeia atu ra e te Tiriti o Waitangi ki te Kuini o Ingarangi mo ake tonu atu. Ko te whakatinanatanga i tenei ra ko te Paremata, ko te Kawana, ko ana Minita, ko nga Mema o te Whare o Raro na te iwi i poiti, ko nga Mema o te Whare Ariki na te Kawana i whakawahi; ka noho huihui ratau ka hanga i nga ture.

E kui, ko tetahi wahi tenei o te whakautu o te patai, "He aha te Tiriti o Waitangi"? Na te upoko tuatahi o te Tiriti i tapae atu te mana rangatira o o tipuna, tuku mai ki a koe, haere ake nei, mo ake tonu atu; na kona i taki mai te Paremata e tu nei i Ponoke, e hanga nei i nga ture, i nga ture papai, i nga ture kikino, i nga ture mama, i nga ture taumaha.

(Taria te roanga)

Mo nga Tamariki kaha te Rewharewha, me kai i te

WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE, 19. 2-9 patara.

NGA MATE URUTA

MATE KIORE (PLAGUE)

(TE RANGI HIROA, M.D.)

I te mea he kiore tetahi o nga take o tenei mate o te **plague**, kua tapa e Te Toa Takitini tiona ingoa 'he mate kiore.' Ko tenei mate i timata mai nga whenua o Ahia ara i Inia me era atu wahi. I tae ki Oropi me Ingarangi i te tau 1348 a i tino mate a Ingarangi i te tau 1665. I te 1665 i tata pangia katoa nga whare o Ranana Ko nga whare i pangia he mea tuhi ki te horu he ripeka ki waho o nga tatau, hei tohu ko taua mate kei reira. Heoi ano nga mea e haere ana i nga huanui o te taone ko nga kaata hari tupapaku ki nga urupa. Heoi ano te reo i rangona, ko to nga kai arahi i aua kaata e karanga ana "Mauria mai o koutou tupapaku ki waho." Ka rangona te haruru o te kaata me te reo karanga, ka pangaa e nga morehu o ratou tupapaku ki waho kia mauria e te kaata. Kaore he uhunga, kaore he karakia nehu. Tera pea e poto katoa nga mano o Ranana ki te mate, engari no te weranga o te taone i te ahi ka toe he morehu. Pau atu nga whare i te ahi me nga paru o roto tae atu ki nga kiore me nga puruhi: no reira ka mutu tena mate. Kua ngaro taua mate ki Oropi me Ihipa inaiane i engari kei te mau tonu i Inia ahu atu ki Haina. I tae mai ano ki Niu Tiren i nei engari na te kaha o nga whakahaere a te Tari o te Ora, kaore i horapa haere. Inaiane i kua pa ki Ahitereiria. I timata ki Brisbane a kaore i tere te whaaki a nga takuta. No reira ka tae ki Hirini a mui atu te riri o nga takuta o te Ora. Mehemea i tere te mohiotia kua taea te taiepa atu ki te taone tuatahi.

E toru nga ahua o te mate kiore. Tuatahi, ka puku ake he whaturama ki runga ake o nga kuwha, ki nga keke, ki te kaki. No te ingoa Pakeha o te whaturama, ka kiiia tenei ahua he **Bubonic Plague**. Ko tetahi ahua, he tere te haere o te paihana i roto i nga toto a kaore ano kia whaturama te tinana kua hemo te turoro. Ko te tuatoru e pa ana ki te pukapuka a kaore e roa kua Niu-monia (Pneumonia) kua mate. Ko etahi o nga tupapaku e tino mangu ana te kiri no reira tenei ingoa fawhito a te Pakeha, Te **Black Plague**.

Ka uru ana te purapura o te mate nei ki roto i te tangata, e toru ki te rima ra i muri mai ka hinga te turoro. Nga tohu he kirika, he ngaruru, he mamae ki te tuara, he ruaki. Kaore e roa ka tino hangamate te ahua o te kanohi a ka porangitia. Ko te tino tohu ko te teteretanga o nga whaturama i te rua ki te toru o nga ra i muri o te hinganga o te turoro. Ki etahi turoro e rite ana te nui o te whaturama ki te arani. He mate tino taimaha te mate nei. Nga paanga ki Inia mai o te tau 1896 ki te 1913, e 75 i roto i te 100 turoro e hemo ana.

Ko te tino purapura he ngarara (microbe) na tetahi takuta Tiapani i kite. Na te Komihana i whakaturia e te Kawanatanga o Inia i kite ko te kai-kawe haere i taua purapura, he kiore. I mua o te paanga o te mate nei ki te tangata e pa ana ki nga kiore. Kua tirohia nga toto me nga wahi o roto o aua kiore mate, a kua kitea te ngarara i kitea nei e te takuta Tiapani. Ko taua ngarara i roto i te kiore me te tangata he rite tahi. Ko te kai kawe mai i te ngarara o te kiore mate ki te tangata ora he puruhi ara ki etahi iwi he tuiiau (flea). Ka kai te puruhi i nga toto o te kiore e pangia ana e te mate kiore, ka uru te ngarara ki roto ki a ia ka piri hoki ki tana hoari. I muri i tena, ka rapu te puruhi i tetahi kai hou mana. Ka tatari aia i te whenua, i roto i te puehu, i te paru, i nga wahi i mahue iho ai aia i te kiore. Ka mate ranei tana rangatira tuatahi, ka haere ki te kimi kainga hou mona. Ko te tangata e noho ana e mahi ana ranei, i aua wahi kino, ka riro hei rangatira hou mo te puruhi e ki ra tana kete i te ngarara. Te werohanga iho o taua hoari ki te kiri tangata, uru tonu atu te ngarara o te mate kiore. Ka tipu te ngarara i roto i nga toto o te tangata ra, a e rua ra ki te toru ra ka hinga aia i te mate kiore.

No reira e te iwi kua marama nei koutou ki te putake o te mate kino nei, ka marama hoki nga whakahaere a te Tari o te Ora hei arai atu i taua mate. Ite mea kei Ahitereiria te mate, kaore nga kaupuke i ahu mai i nga taone e pangia ana e taua mate, e whakaaetia kia u mai ki Niu Tireni nei kia oti rawa te ata titiro e ona tohunga. Ka tirohia nga tangata e te Takuta. Ka tirohia a roto o te kaupuke e te Kaitirotiro o te Tari o te Ora mehemea kaore he kiore mate e kitea. He mea hopu etahi kiore ki te rare a ka kawea ki te Tari o te Ora kia tirohia nga puku mehemea kaore te ngarara mate kiore i roto. Kia mohiotia rawa kaore he mate o te kaupuke, katahi ka whakaaetia kia tata ki uta. Ko nga taura

here i te kaupuke ki uta he me hanga rawa he arai tini ki ia taura kia kore ai he kiore e tae ki uta ma tera huarahi. I te ahiahi ka whakahokia atu te kaupuke kia ahua matara iti atu ano ki waho.

Kua tahuri katoa nga taone ki te patu kiore. Ko te take, he mea kei uu mai tetahi kiore mate o Poihakena ki uta a ka horapa haere te mate ki nga kiore o konei. Ko nga wahi paru, nga otaota me nga toenga kai, kei te mahi, kei te tahutahuna kia pai. Kei te raupatutia te kiore ki te paihana, ki te rare, ki te ngeru me te kuri ka whia mano kiore kua hinga.

Kati kia kaha e nga Kaunihera Maori me o koutou Komiti Marae ki te whakahau kia whakapaingia o koutou kainga me o koutou marae. Kei te tupato atu te Tari o te Ora i nga taone pakeha, kia tupato mai hoki e te iwi i roto i o tatou rohe Maori.

(Taria te roanga)

Matenga o te Mete.

S. PERCY SMITH.

No waenganui o nga ra o Aperira nei ka mate a Te Mete (S. Percy Smith) ki tana kainga, Matai-moana, Nu Paremata. Koinei tetahi o nga tangata i tino ako i nga huarahi mai o nga waka o te Maori, mai i Hawaiki, u noa ki tena moutere ki tena moutere. I tae tonu ia ki aua moutere kimi haere ai i nga korero tapu a ia iwi a ia iwi me te tuhituhi haere i nga whakapapa o tena moutere. Ko ia te tangata nana i tuhituhi te pukapuka rongonui ko "Hawaiki" tona ingoa. He maha ana pukapuka i pereritia mo nga pakanga tawhito o te iwi Maori, me nga korero tapu onamata. He tangata whakaaro nui ki te Hahi aroha nui hoki ki te iwi Maori. Ko te Mete te Kai-ruiri Tumuaki o Nui Tirenī i mua tata atu o tona rihainatanga. Kanui te tangihia o tenei tangata e ona hoa i mohio ki ia, ahakoa pakeha, ahakoa Maori. Haere ra e koro ki tou okiokitanga. Kei te tangi Te Toa Takitini.

TE PUREI TENIHI I WANGANUI.

He nui nga taitamariki tane wahine i huihui ki Wanganui o roto o nga rohe maha o Aotearoa nei ki te purei tenihi i te "Easter Holiday" ka hōri ake nei. Ko te hui ki reira he purei whakataetae ki tetahi kapu na Taraua Maru-maru kaumatua kua mate i whakatakoto hei pureitanga mo nga iwi o te Tai Hauauru. No te tau 1907 ka timatatia taua purei i waenganui i nga tiima pera o era wahi, a riro ana i a Wanganui. No te tau 1910 ka tonoa e Heretaunga ka pureitia i Pamutana a riro mai ana taua kapu a ka timatatia hoki te kohiri i te toa Takitahi mo te motu i roto i tera mahi pai a te pakeha. Ko P. H. Tomoana te tane ko Mere Houkamau Stainton te wahine, nga toa i kitea mo te kotahi mo te tarua. I te tau 1911 ka whakataetae ano ki Pamutana. Ka tu ko P. H. Tomoana te toa tane ko Ani Makitonore (Mrs. Rev. Katene) te toa wahine a ko te kapu ra riro i a Wanganui. No te tau 1921 ka haere mai a Wanganui ki Hehitingi nei ka rite tonu nga paina (sets) ka hoki te kapu kia Wanganui ano. Otira ko te tikanga i temea ka rite nga sets ko nga winitanga hei kaute Mehemea i peratia kua kitea kua wini ke i Heretaunga e 99 ki te 89 paina. No tenei tau ka haere nei te ropu ki te purei i taua kapu ano ki Wanganui E whitu nga tiima o Heretaunga i haere e ono o te rohe o Wanganui me Taihape Kotahi to Ngati Raukawa kotahi to Taumarunui me nga tamariki taki tahi o roto o Wanganui me Taranaki. No te ua me te maku o nga wahi karaihe ka haeretia ki nga wahi Asphalt Court purei ai. Tauhou ana hoki te purei i reira. Otira etahi tino purei kaha a te Maori kia raua whaka Maori i kitea i reira, ara ta Tukere o Wanganui raua ko Winitana o Heretaunga ta Eimia raua ko Tu H. B. me ta Mrs. Jones W me Mrs Kani H. B. ta "Baby" Hakiwai, Champion Lady, 1921, me Mrs. Rev. Katene, Ex-Champion 1911, Mrs. Renata, H.B., Mrs. Jones, Nga purei a nga wahine e toru rawa nga 'set' ka mutu. E wha nga tiima o Heretaunga i nru ki te whakamutunga kotahi to Wanganui otira i te kore taima pureitia ana ko te nama tahi o H.B. a wini ana i a Wanganui e 5-1 E rua kaore i pureitia ka wini nei te kapu i a Wanganui mo tenei tau. Ko te kapu ma te wahine toa i a Baby Hakiwai e pupuri ana kaore i pureiti, i te poto o te wa waihotia atu ana ki te komiti ma ana e whiriwhiri te ahuatanga. Kānui te mihi ki nga manaakitanga a Wanganui i te ropu o Heretaunga nei me te pai hoki o te whakahaere i nga purei me nga ngahau i nga po. Kia ora te Ropu Tamariki me o koutou Kaumatua katoa o roto o Wanganui.

TE REO MORIORI.

I whakaatu te Toa Takitini o Aperira kua mate te reo Moriori tae noa ki te iwi Moriori. Tenei etahi kupu toru-toru nei o te reo Moriori hei matakitaki ma tatou:—"Tokoru ka tamariki tane a Ru, tokotehi ka tamariki mahine tona ane ingo ko Kura. Ka ingo ona hunau potiki ko Mono rauu ko Utu. Ko ka tamariki enei a Ru, kokomoe ana e ii to tamahine a Kura ki a Ta Utu-kai-taokete, koi t'hokowai e mau nei enei hokotipuranga mo tangat tat eneti ki ona hunau-unga; Ta Utu ra, Ta Utu-kaitaokete." Na noho ana a Kura ma i to ratou kainga i ri Kopu, ko ro kainga o to ratou matu tehiwhe, tehiwhe no atu."

Ko te whakamaoritanga tenei o nga kupu i runga ake nei:—"Tokorua nga tamariki tane a Ru, kotahi te tamahine, ko Kura tona ingoa. Ko te ingoa o ona teina ko Mono rauu ko Utu. Ko nga tamariki enei a Ru. Whakamoea ana e ia tana tamahine, a Kura, ki a Te Utu-kai-Taokete, koia te whakawai e mau nei i enei whakatipuranga mo te tangata e tahuri tata iho ana ki ona whanaunga, "A, ko Te Utu ra Te-Utu ra, Te-Utu-kai-taokete!" Na ka noho a Kura ma i to ratou kainga i te Kopua, ko te kainga o to ratou matua kei whea, kei whea noa atu. He hangaaroa te ngaronga o te iwi nona te reo e mau iho nei. E ngaringari ano tatou te iwi Maori kei te mau to tatou tokomaha. Engari to tatou reo tuturu o te Maoritanga kua timata tonu te ngaro haere inaianei. Ko te nuinga o a tatou tamariki kua kaha ke te pirangi ki te korero i te reo Ingarihi, kua mahue te reo o ratou tipuna. Kua tatou nga matua e whakaae kia mahue te reo Maori i a tatou tamariki. He reo reka, he reo whakamiharo. No reira kia manawanui ki te pupuri i to tatou reo kei whai i te huarahi o te reo Moriori ka ngaro nei.—Etita.)

Na F. SMITH, PUHA.

"Kanui te mihi ki nga korero o Te Toa Takitini. He tonu atu tenei ki a koe me to Komiti, i te mea kua hou te ingoa kua hou te kainga, me hou hoki te rerenga, ara kia wha rerenga i te marama, ko te moni me kotahi pauna i te tau." Waiho ra kia kitea atu te kaha o te awahina mai. E ki ana a Mr. Desha Ko te pepa Maori o Hawaii kotahi putanga i te wiki engari tango katoa ai nga Maori i taua pepa. I te timatanga mai o taua pepa o Hawaii i kohia e nga Maori te moni e £2,000. Koira te tahua whangai i taua pepa ara ko nga hua i te ono paiheneti kotahi rau e rua tekau pauna i te tau, Mehemea ka pera to tatou kaha me whakamatau te rua putanga i te marama. Ka kaha ranei tatou?

Te Aroha o Rangi-nui Kia Papatuanuku.

Mo te marama o Mei ara o Te Haki-Haratua ki ta te Maori o te tau 1922. Ko Matariki te whetu kei te arahi i tenei marama, he wehenga tau ki ta te Maori whakahaere.

Nga whakaaturanga a te marama mo nga pai mo nga kino mo enei ra e 31.

- ☾ 5.0.26 a.m. Ki te 11 o nga ra he huka-pap.
- ☉ 11.5.36 p.m. Ki te 19 o nga ra he paki.
- ☾ 19.5.47 a.m. Ki te 27 o nga ra he ua.
- 27.5.34 a.m. Ki te 3 o nga ra o Hune he ua.

- 1 Mane Okoro. I te ra poupon ki te ra to he pai.
- 2 Turei. Tamatea Ngoma. Kei te kaha rawa te au o te moana.
- 3 Wenerai. Tamatea Kai-Araki He ra ahua ngawari.
- 4 Taite. Huna. He ra kino he huna kai.
- 5 Paraire. Arirou. He ra pai mo te wero tuma.
- 6 Haterei. Maure. He pai tenei ka katoa.
- 7 Ratapu. Mawhenu. Ka mahia te kaura i tenei ra tau noa ki te po.
- 8 Mane. Ohua. He ra pai rawa tenei ki te mahi.
- 9 Turei. Hota. He ra kino kei te mara te moana, engari he potuna.
- 10 Wenerai. Atua. He ra kino rawa he whakahaere.
- 11 Taite. Turu. Mahia nga kai mataitai o te moana i te ra poupon.
- 12 Paraire. Rakau-nui. Kua rau nunui te marama. He mataitai te kai.
- 13 Haterei. Rakau-matohi. Ka mahia te marama, he ra pai.
- 14 Ratapu. Takirau. I te ata ki te ra poupon he pai.
- 15 Mane Oike. He pai nga mahi mo te ra poupon ki te rato.
- 16 Turei. Korekore-te-whiwhia. He ra kino.
- 17 Wenerai. Korekore-te-rawea. He ra kino.
- 18 Taite. Korekore-te-Hahani. He ra ahua ngawari.
- 19 Paraire. Tangaroa-a-mua. He ra pai tenei mo te hi ika.
- 20 Haterei. Tangaroa-a-roto. He aho poupon mo te hi ika.
- 21 Ratapu. Tangaroa-kiokio. He ra tino pai mo nga mahi ika.
- 22 Mane. Orane. He ra pai he potuba hoki tenei.
- 23 Turei. Orongonui. He ra pai tenei, he ra hekenga no te inanga i te marama e tika ana.
- 24 Wenerai. Mauri. I te ata ki te ra poupon he pai. Kua hinapouri.
- 25 Taite. Omutu. He ra kino tenei.

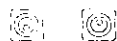
- 26 Paraire Mutū-whenua. He ra kino rawa engari he pai ano mo te mataitai.
- 27 Hatarei. Whiro. He ra kino ka kohiti te marama,
- 28 Ratapu. Tirea. Ka tirea te marama he ra kino.
- 29 Mane. Hoata. Kua kitea nuitia te marama he ra ahua pai.
- 30 Turei. Ouenuku. Whakabautia te mahi, he poto te pai kei te ra taau.
- 31 Wenerei. Okoro. I te ra poupou ki te ra to he pai.

Koia tenei ko te marama whakamutunga o te tau e ai ki ta te Maori korero. Hei nga po Tangaroa ka timata te whakarukuruku o Matariki a patea rawa ake kua tae ki nga Tangaroa o Pipiri ara o Hune titi tonu ake ki te hiku o Mangoroa, ka puta ano heki a Whanui te whetu o te hau-raro. E hakaritia ana te webenga tau e te Maori ara he tukunga whakawhetai ki te Atua mo nga manaakitanga i puta i roto i te tau ka hori. E wha nga kaitianga e haeretia ana e Matariki—(1) Mankahau, e whitu nga po; (2) Taararau-ama, e whitu nga po; (3) Papa-whakatangiangi, e whitu nga po; (4) Tiitore-Maahu-tu, e whitu nga po. Kei roto i enei wabanga e wha te ahutanga o te whakaatu a Matariki i te ahuaatanga mo te 'Tau Hou e heke iho nei.

Koia te waiata e mea ra—

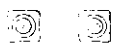
Ka puta Matariki ka rere Whanui,
 Ko te tohu tena o te tau e !
 Nga riri a te iwi hua mai ki ahua.
 Kahore he tangata e riri ai koe.
 Tena te tangata ka tuku ki te po.
 Korikori ! Kia horo ! Kia wawe te mahuta e !

Ka papata mai te ao, ka huri te hiku o te Mangoroa ka whai i te toreungi tanga o te ra, ko te maatenga ia ka huri whaka-te-marangai, ka tātari ki te putanga mai o te ra. I tenei takiwa ka matau iatou kua tae ki te webenga o te tau tawhito a ka timata te Tau Hou.

KIA WHANAU HOU I TE WAIRUA TAPU (*Hoa 3, 3, 5, 7*) --
 Itemea ka whakaae ahau ki a Ihu Karaiti hei whakakapi moku, hei kai-whakaora hoki moku --(1.) Ka mohio ahau he tamaiti ahau na te Atua *Hoa 1, 12, 13.* (2) Ka mohio ahau kua whiwhi ahau ki te Ora Tonu *Hoa 3, 36.* (3) Ka mohio ahau kua ora ahau. *Rom 10, 9, 10.* (4) Ka mohio ahau kua riro mai i ahau te Wairua Tapu, e ahei ai te karanga ki te Atua "E Pa, e te Matua." *Kar 4, 6.*

Nga Reta Tuku Mai. Kia Reweti Kohere. Kua kore he wahi watea o te papa mo nga korero penei me au mo Ratana. Kua puta o kupu whakahe mona i te Toa Takitini o Pepuere. No reira kua mutu te wahi ki a koe. Kaore a Ata Wiremu raua ko Ratana i hiahia ki te whakahoki i o korero, penei kua whakaaetia he wahi mo a raua reta. Kaore etahi atu. Mehemea he kupu nui kei a koe mo etahi take whakapiki i te iwi Maori, tukuna mai. Ko nga kupu whakahe mo etahi o tatou, he mahi whakamamae, whakawehewehe hoki i a tatou. Mehemea na te Atua te mahi a Ratana kaore e taea e koe te whakangauueu, mehemea ehara i te Atua, e whia nei nga ra, ka memeha. I te mea kua puta nga manaakitanga a te Pihopa me te Hahi Weteriana ki tana mahi, waiho kia haere ana kei whana noaiho tatou ki te koikoi. (Etita).

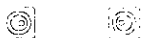

Te Ingoa o ta Tatou Pepa. Kua tae mai te whakaatu a tetahi o tatou kaumatua i tae ki te Hui i Waitangi, i tu tetahi hui i reira a ko ta ratou take i whiriwhiri ai ko te ingoa o Te Toa Takitini kia hurihia ki tetahi ingoa e pa ana ki te iwi Maori katoa. Kei te pai tenei take hei titiro mai ma te iwi.

Kua tata te eke o te tau o ta tatou pepa me te kaha hoki o te manaaki mai a te iwi. Kaore ano he pepa Maori kia penei rawa te kaha o te manaakitia ki nga korero nunui, whai-tikanga.

No Akuhata i timata ai te Toa Takitini, mo Akuhata ka tapa ai ki tona ingoa hou. Ka patai te Etita i te patai a te minita ki nga matua whangai o te tamaiti nei "Ko wai te ingoa mo tenei tamaiti?"

Ko te tangata mana e whakaatu mai te ingoa pai, ka tukuna atu te pepa ki a ia mo nga tau e rima mo te kore utu. Ko te ingoa hei te mea e pa ana ki te motu katoa. Tukuna mai a koutou ingoa e kite ai.

He whakaatu tenei i te pouri o te Etita mo te tomuritanga o tenei pepa. I whanga ki nga ripoata o te Hui o Waitanga me te ripoata o Te Keehi o nga Maona o Te Arawa Kaore tonu i tae mai. Kua kotiti pea i nga meera. Ko to Hune pepa ka puta atu i te ra tuatahi o te marama.

KIA ORA E NGĀ KAI-TAUTOKO O TA TATOU NUPEPA.

Na Paratene Ngata enei i tuku mai.

(He 6:6 ta enei katoa)

Make Rangihueua, Te Teko, Hapi Kutia, Uawa, Hati Te Atua, rangi, Manutuke, T. M. Lawson, Whakatane, Ioapa Te Hau, Nuhaka-Amoamo Te Riabi, Opotiki, Te Fatau Ngatai, Tauranga, Peka Otene, Te Ahuahu, Patu Hohai Patuone, Okaihau, Matiu Tawhai, Waima, Hokianga, Rev. Te Tuhi Heretini, Whirinaki, Hokianga, Pene Ngatote Rangiahia, Mangonui, Manihera Kauwhata, Ngawha, Bay of Islands, Turci Heke, Mangamuka, Hokianga, Retetai Papahia, Whakarapa, Hokianga, Tamati Pera, Matauri Bay, Whangaroa, Pereene Huirama, Rekeohia, Kawhena Wiremu, Waibaha, Bay of Islands, Hone Rameka, Waimate North, Taniora Henare, Te Ahuahu, Bay of Islands, Hariata Tauroa, Te Pupuke, Heropete Rapihana, Kaitaia, Mangonui, Ngarama Rapihana, Pukepoto, Rawiri Puhirake, Tauranga, Muriwai Hepehi, Maraeroa, Hokianga, Hare T. Popata, Kaitaia, Mangonui, Apetona Waata, Awanui, Mangonui, Te Rina Tia Pakeke, Whakarapa, Hokianga, Timoti Hetaraka, Whatuwihwi, Mangonui, Mei Otene, Mangamuka, Ngakurupane Hare, Mitimiti, Hokianga, Ngapere Rutene, Waipapakauri, Mangonui, Hau Heremia Te Wake, Opuapere, Hori Rewiti, Pokapu, Bay of Islands, Wirihi Wehe, Te Ahuahu, Bay of Islands, Ngakau Hori, Mangamuka, Hokianga, Pipene H. Hare, Motukaraka, Hokianga, Ira Anihana, Kopu, Hauraki, Pare Te Naihi, Thames, Ruka Paati, Taheke, Hokianga, Hohepa Kaire, Te Ahuahu, Bay of Islands, Haare Matenga, Waerengaahika, Gisborne, Hone Haare, Taheke, Hokianga, Henare Kingi, Mangonui, Taki Hutereni, Motatau Bay of Islands, Erika Akuhata, Kaikohe, J. Hetaraka, Hukerenui, Bay of Islands, Ngapua Piripi, Waimate North, Hare Werohia, Waimate North, Murupaenga, Karetu, Bay of Islands, Keepa Waata Tarauui, Okere Falls, Te Fahu Kingi, Te Puke, Hopihona Te Putu, Okere Falls, Eruera Mateiwa, Ohinemutu, Rotorua, M. Ratema, Rotoiti, Wiremu Kereata, Ngongotaha, Wirihana Tamati, Okere Falls, Kahau Hamiora, Rotorua, Rangi Teorere, Te Ngae, Te Reweti Rotoiti, Hikanui Kihihori Mita, Tapuacharuru, Rotoiti, Whata Karaka, Rotoiti, Reweti Manuariki, Matata, Sam Emery, Rotoiti, Te Ngahoa Te Kiri, Te Ngae, Thompson Gardner, Rotoiti, M. F. Te Whata Anganga, Te Ngae, Hune Pitini, Te Pu, Rotorua, Taui Takerei, Ngongotaha, Akapita Hamuera, Ohinemutu, Rotorua, H. Tumatahi, Te Ngae, Rangi Pawa Pokiha, Rotoiti, Matene Harawira, Te Ngae, Amahia Rotohiko Haupapa, Ohinemutu, Wikiriwhi Te Tuahu, Whakarewarewa, Te Aoere Raureti, Box 11, Matata, B. McCarthy, 368, Papanui Road, Hori A. Hohua, Ruatoki North, Rev. Mangakahia, Raetihi, Panapa Tuari, Box 33, Hastings, Fimi Ereatara, Ruatoki North, Reihana Mouri, Kahukura, E.C., W. P. Hawaikirangi, Pakipaki, Hati Pakaroa, Tapanui, Ahipene Mika, W. R. Kerehi, Hati Whangapirita, Whare Haenga, Raniera Haereroa, Waitakaro, Ruatorea, E.C., Rangi Kershaw, Heni Nohoaka, Porikapa Awatere, Ruatorea, E.C., Katene Aupouri, Reporua, E.C., Hohepa Kapa, Te Kao, 13/2, Peeti, Waipatu, Hastings, £1 ahina, W. Christie, Omatu, Opotiki, 12.2, Kareni Turei, Kahukura, E.C., 10/-, Ngatoto Patiki, 7/-, Wi Kireua, Waitakaro, Ruatorea, E.C., 4/- (Taria te roanga.)